

УДК 343.214

Т.С. Коханюк

ЗАКОНИ ФОРМАЛЬНОЇ ЛОГІКИ У ПРАВИЛАХ СИСТЕМНОГО ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ (ЗАКОН ТОТОЖНОСТІ ТА ЗАКОН ДОСТАТНЬОЇ ПІДСТАВИ)

Розглянуто правила системного тлумачення кримінального закону України, які можна сформулювати на підставі окремих законів формальної логіки.

Ключові слова: *правила системного тлумачення кримінального закону, закони формальної логіки, закон тотожності, закон достатньої підстави.*

Постановка проблеми. Як відомо, закони формальної логіки необхідні для будь-якого наукового дослідження. Вони допомагають чіткіше мислити, розрізняти істотне та неістотне і, головне, є інструментом спілкування між людьми, оскільки жорсткі логічні структури, які сприймаються кожним однаково, дозволяють зрозуміти один одного, знайти точки дотику під час спілкування [15, с. 20].

Дослідження законів формальної логіки у правилах системного тлумачення кримінального закону зумовлюється дискусіями серед науковців стосовно розмежувань системного та логічного способів тлумачення. Дійсно, логіка – це наука про мислення. Системний спосіб тлумачення, як і будь-який інший спосіб, має здійснюватись із використанням законів формальної логіки. Ця наука навчає мислити, розмірковувати для досягнення істини, подає правила та закони здійснення мисленнєвого процесу задля встановлення істини [35, с. 3]. Логічні закони є об'єктивними і не залежать від волі та свідомості людини. Зміст і структура правового акта обов'язково повинні викладатися з дотриманням законів логіки, що виявляється в юридико-логічній формі юридичної техніки. Крім цього, з точки зору логіки, до законодавчих актів висуваються такі вимоги: дотримання принципів права, логічна єдність, логічна повнота та системність, логічна послідовність [13, с. 133–134; 16], що має вагомий вплив на кримінальний закон як законодавчий акт та як систему.

Таким чином, дотримання вказаних та інших вимог, які диктуються логікою, лежить і в основі використання системного тлумачення кримінального закону. Система законодавства має бути побудована правотворцем логічно з використанням системних зв'язків її елементів. До того ж під час здійснення системного тлумачення обов'язково мають використовуватися закони формальної логіки, інакше такі умовиводи можуть бути хибними.

Дотримання законів логіки є необхідною умовою досягнення істини у пізнанні, забезпечуючи правильність розумової діяльності людини. Основними ж рисами правильного мислення, як вважає Н. Карамішева, є визначеність думки, послідовність, несуперечливість у міркуваннях, обґрунтованість висунутих положень [10, с. 124]. Закони логіки як закони необхідного зв'язку між думками (висловлюваннями) у процесі розумової діяльності людей називають ще формально-логічними законами. У загальній (традиційній) логіці до таких формально-логічних законів відносять закон тотожності, закон несуперечності, закон виключення третього, закон достатньої підстави. Проте, окрім вказаних законів, науковці пропонують враховувати й наявність інших законів логіки висловлювань, а саме: закон подвійного заперечення, закон ідемпотентності, закон комутативності, закон простої контрапозиції, закон асоціативності, закон дистрибутивності, закон де Моргана [29, с. 123–127; 33, с. 73–81]. У даній статті основна увага зосереджуватиметься на двох формально-логічних законах, а також на правилах системного тлумачення, які впливають із застосування таких законів.

Стан дослідження. Проблемам встановлення істинності, правильності та хибності присвячено достатню увагу дослідниками у сфері логіки. Зокрема такі питання розглядали І. Герасимова [6, с. 21], Г. Челпанов [35, с. 5], А. Чкнаверянц [38, с. 15] та інші.

Тлумаченню загалом та системному тлумаченню кримінального закону присвячено свої дослідження Ю. Власова, В. Грищука, Ю. Тодики, З. Тростюк, М. Шаргородського, О. Шляпочникова, О. Черданцева та ін. Практично кожна публікація, у якій здійснюється аналіз статті кримінального закону, містить ті чи інші прояви застосування правил системного тлумачення.

Проблеми застосування законів формальної логіки у системному тлумаченні кримінального закону висвітлені не достатньо. Це пояснюється тим, що будь-яке застосування логічних прийомів окремими науковцями трактувалося як прояв логічного, а не системного тлумачення.

Тому нашою метою є формулювання та аналіз можливих правил системного тлумачення кримінального закону, які впливають із застосування окремих законів формальної логіки.

Виклад основних положень. Тлумачення законів як різновид мислення може привести до істинних суджень про зміст закону лише у тому випадку, якщо воно буде правильним. Будь-яке правильне мислення має бути визначеним, послідовним і доказовим, що й вчить логіка. Відповідно, процес тлумачення законів, щоб бути правильним, має відповідати правилам і законам формальної логіки [37, с. 108].

Як зауважує І. Герасимова, одним із ключових понять семантики є поняття істини, або точніше, істинного значення [6, с. 21]. Як відомо, порушення вимог законів логіки призводить до неправильного та нелогічного мислення. У практиці мислення трапляються двоякі логічні помилки, пов'язані з порушенням вимог законів логіки: софізми (логічний виверт, який навмисно імітує, наслідкує формальну правильність мислення, щоб видати хибне міркування за істинне [20, с. 361; 31, с. 262]) та паралогізми (хибний висновок, який є наслідком ненавмисного порушення законів і правил логіки [21, с. 534; 30, с. 624]). А. Чкнаверянець пояснює, що правильність характеризує думку зі сторони її структури, способу зв'язку, істинність – зі сторони відношення думки до об'єктивної дійсності, яке неможливо встановити без аналізу конкретного змісту даної думки. Видається, що правильність мислення (доведеність, непротиріччя, послідовність) ще не є істиною [38, с. 15]. Для здійснення системного тлумачення та встановлення дійсного змісту тексту закону на основі структури та способів зв'язку вагоме значення має як правильність, так і істинність. Оскільки логіка – універсальна наука, то її категорії активно використовуються і в науці кримінального права [4, с. 39; 7, с. 303].

Закопи логіки в результаті суспільної практики набули аксіоматичного характеру. Так, закон тотожності виражає те, що залишається в речах відносно постійним, стійким впродовж певного часу. Закон несуперечності відображає те, що предмет не може одночасно мати несумісні ознаки. Закон виключення третього підтверджує, що предмет не може мати і одночасно не мати ту чи іншу ознаку: він або має дану ознаку, або її не має. Закон достатньої підстави відтворює необхідний зв'язок усіх явищ [38, с. 10]. Проте деякі науковці заперечують закон достатньої підстави як такий [9, с. 130]. Кожному закону логічного мислення відповідають якісь вимоги. Якщо закони логічного мислення порушити не можна, то на практиці зустрічається безліч прикладів порушення вимог тих чи інших законів.

У силу того, що закони логіки є об'єктивними, природними законами мислення, вони діють у кожному правильному мисленні, незалежно від бажання і свідомості суб'єкта, що мислить, і навіть у мисленні тих, хто ніколи не вивчав логіки і не має жодного поняття про ці закони. Формально-логічні закони мислення мають загальносуспільний характер.

Характеризуючи *закон тотожності*, можна пояснити, що люди, які користувалися одними і тими ж предметами, помічали, що ці предмети з часом змінюються. Змінювались також і знаряддя праці, з якими необхідно було мати справу щодня: на них з'являлись подряпини, плями, змінювався їх колір, гостре знаряддя ставало з часом тупим і т. п. Але ці зміни в знаряддях праці були настільки незначними, несуттєвими, що один предмет цілком можна було відрізнити від іншого, адже, незважаючи на всі зміни, річ зберігала свою відносну тотожність. Більше того, ця постійна мінливість речей не заважала їх звичному застосуванню і призначенню, їх продовжували використовувати в тих самих цілях. І як приклад щодо досліджуваної теми можна констатувати, скільки змін і доповнень внесено до КК України за досить короткий для існування держави час, проте він виконує ту ж саму функцію та завдання, які були поставлені перед цим законодавчим актом ще в перший день набуття ним законної сили.

Дотримуючись закону тотожності, інтерпретатор не повинен під час судження замінювати один предмет судження іншим, одну ознаку предмета, явища іншою і т. п. Порушення закону тотожності може призвести до розширення або звуження обсягу певного поняття, яке використане законодавцем, і, як наслідок, до необґрунтованого розширюваного або обмежувального тлумачення [36, с. 65]. Як зауважують О. Белокуров [2, с. 175], Є. Кісілюк [11, с. 103], І. Козаченко [14, с. 112], М. Мінаєв [19, с. 84], І. Паньонко [26, с. 161], Ю. Петров [27, с. 8], підміна одного поняття іншим під час застосування кримінального закону має наслідком грубі порушення законності.

Вимоги логічного закону тотожності необхідно дотримуватися: а) в юридичній теорії (під час створення теорії права) і правотворчості (під час розробки і формулювання нормативно-правових актів як самототожних висловлювань, у яких юридичні терміни повинні мати чітко визначений юридичний смисл); б) під час кваліфікації (юридичній оцінці) злочинів; в) під час застосування нормативно-правових актів. На практиці порушення вимог, що випливають із закону тотожності під час здійснення системного тлумачення, призводять до таких логічних помилок, як «змішання юридичних термінів», «перекручення змісту понять»,

«використання юридичних термінів у неюридичному значенні» [10, с. 128]. У той же час, як зауважує Г. Челпанов, закон тотожності застосовується основним чином до понять та ознак, оскільки вони в процесі мислення мають залишатись тотожними самим собі, інакше буде порушено правильність мислення [35, с. 56]. Слушними та схожими за змістом є думки С. Хижняка, який вважає, що головним для формування змісту терміна може бути логічний фактор – зв'язок термінів з визначеними поняттями як формою мислення, що виражає дійсність [32, с. 98].

Як зазначає Н. Пікуров, дійсно важливо точно визначити лексичні межі терміна, тобто слова чи словосполучення, що дає йому ім'я [28, с. 130]. Таку проблему не можна залишити поза увагою, оскільки більша частина термінологічних зворотів складається з одного або двох інших термінів та слів загального вжитку. Якщо ж тлумачиться термін, який є лише частиною термінологічного звороту, то логічно припустити, що в результаті системного тлумачення дати правильне визначення термінологічному звороту не видасться можливим.

Хоча необхідність ретельного розмежування термінів та термінологічних зворотів науковцями доведена, проте через неувважність, можливо через незнання та бажання скоротити певним чином обсяги кримінального закону, чи то керуючись бажанням уникнути тавтології, законодавець вже з перших статей КК допускає розірвання термінологічного звороту. Так, розділ VI має назву «Співучасть у злочині», у ст. 26 дається визначення терміна «співучасть у злочині», але в той же час назва самої статті звучить «Поняття співучасті», хоча, на нашу думку, мало б бути «Поняття співучасті у злочині» або «Поняття співучасті у вчиненні злочину». Крім цього, логічним продовженням цього термінологічного ряду мав би бути термін «співучасник злочину», а ми маємо назву ст. 27 «Види співучасників», а не «Види співучасників злочину». З іншого боку, помилка у наведеному прикладі не має якось негативних юридичних наслідків, оскільки назва статті є лише інформативною і було б гірше, якби вона містила правильний термінологічний зворот, а у змісті диспозиції була б помилка.

Поширеною в практичному мисленні людей є також помилка суб'єктивного перекручування змісту юридичних понять, коли суб'єкти права не зацікавлені в об'єктивності своїх оцінок, рішень, постанов, інструкцій і т.д. і інтерпретують їх на свою користь із урахуванням лише тих приписів, які вигідні їм під час застосування.

Використання ж юридичних термінів у неюридичному значенні та навпаки призводить до неточності, розпливчастості формулювань,

невизначеності сфери дії норм права. Наприклад, часто зустрічаємо так званий термін кримінального права «злочинець», проте, на нашу думку, доцільним є вживання іншого юридичного терміна – «особа, яка вчинила злочин», оскільки саме він вживається в КК України. Хоча, з точки зору юридичної лінгвістики, навіть під час формулювання одного і того ж терміна, зустрічаємо невдалі їх конструювання. Так, в ч. 4 ст. 41 КК України йдеться: «Особа, що виконала явно злочинний наказ або розпорядження...», а мало б бути: «Особа, яка виконала явно злочинний наказ або розпорядження...», і таких помилок використання юридичних термінів є досить.

Таким чином, можемо сформулювати таке правило системного тлумачення кримінального закону: ***якщо у законодавчому акті, який пов'язаний із кримінальним законом системними зв'язками, зазначено, що певні терміни, які використовуються у ньому, тлумачаться таким чином тільки тут, то застосовувати їх у цьому ж значенні до кримінального закону не можна.***

З огляду на це, правильно вважаємо позицію тих науковців, які зауважують, що терміни, встановлені для одного правового акта, без достатньої підстави не повинні вживатися в іншому нормативному акті [18, с. 148]. Проте результати правозастосування часто відрізняються від зазначеного.

Так, у КК України вживається такий термін, який визначений у КПК України, як «близькі родичі». П. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» скеровує під час визначення поняття «близькі родичі» саме до п. 11 ст. 32 КПК України (тепер ст. 3 КПК України 2012 року), так само тлумачать ці положення і ряд науковців [23, с. 126, 243, 323, 391; 24, с. 269; 25, с. 295]; деякі з них просто уникають тлумачення цього поняття [22, с. 187–188, 211, 253].

Проте, ст. 3 КПК України «Визначення основних термінів Кодексу» говорить: «терміни, що їх вжито в цьому Кодексі, якщо немає окремих вказівок, мають таке значення...» і першим дається визначення поняття близьких родичів та членів сім'ї, як «чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебу-

вають у шлюбі» [17]. Таким чином, хоч норми матеріального та процесуального права мали б перебувати у найтіснішому зв'язку, з огляду на функціональний зв'язок їх норм, для тлумачення приписів кримінального закону маємо використовувати інші зв'язки (хоча інше зазначено у постанові Пленуму Верховного Суду України). Для прикладу, ч. 1 ст. 68 Цивільного кодексу України в дужках визначає близьких родичів як «батьки, діти, брати, сестри» [34]. З огляду на те, що у ч. 1 ст. 9 Цивільного кодексу України зазначається «положення цього Кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства», видається, що близькими родичами у кримінальному законі слід визнавати батьків, дітей, братів та сестер.

Законом достатньої підстави фіксується факт того, що істинність однієї думки має бути обґрунтована іншими думками, обґрунтованість яких не викликає сумнівів [38, с. 10]. Або, іншими словами, будь-яке судження, перед тим, як воно визнається істинним, обов'язково має бути обґрунтованим.

З огляду на зазначене, можна сформулювати наступне правило системного тлумачення кримінального закону: ***якщо у КК України чітко вказано на необхідність використання зв'язку з певним нормативно-правовим актом, то слід скористатися саме цим актом, а не іншим, хоч він і перебуває у зв'язку з цією нормою.***

Вважаємо, що особливих проблем під час використання такого правила не повинно виникати. Водночас, як зауважує П. Андрушко, хоча у КК багато норм із бланкетними диспозиціями, окремими його нормами передбачена відповідальність за діяння, порядок та підстави вчинення яких галузевим законодавством або взагалі не врегульовані, або врегульовані нечітко. Як приклад, науковець наводить ст. 142 КК України, якою передбачено відповідальність за незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створює небезпеку для її життя чи здоров'я. Але законодавчих актів, у яких би регулювався порядок проведення таких дослідів або хоча б давалось визначення, що слід розуміти під такими дослідями, фактично немає (окрім припису у ч. 2 ст. 28 Конституції України, згідно з яким «жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом») [1, с. 10].

Цілком підтримуємо думку М. Ковальова, який зауважив, що у випадку використання бланкетної диспозиції необхідно точно вказати,

які інші законодавчі акти має на увазі відповідна стаття, а саме їх назву та дату прийняття [12, с. 145]. На підтримку такої позиції висловлюються й інші науковці, наприклад, А. Жалінський. Він зауважує, що прийнято вважати, що бланкетна диспозиція відсилає до норми і відповідно до понять інших галузей права. Але відсилання в нормах не завжди чітко визначає адресата, тобто приналежність норми, до якої відсилають. До того ж, тлумачення поняття принципово ускладнюється, коли його приналежність, тобто правова природа, однозначно не визначена у КК [8, с. 52]. Л. Гаухман пропонує включити до змісту бланкетних диспозицій статей Особливої частини КК обов'язкові додатки, які б містили всі вказані закони або їх окремі норми, що мали б значення для правової оцінки вчиненого [5, с. 24]. Це сприяло б підвищенню рівня правосвідомості громадян і, як наслідок, правослухняності, зручності застосування кримінально-правових норм правозастосовними органами, економії часу їх працівників, який витрачається на пошук (під час застосування діючого КК) законів та інших нормативних актів, на які здійснено посилання у цих бланкетних диспозиціях.

Найбільш чітко проявляється використання взаємозв'язків кримінального закону із нормативно-правовими актами виконавчих органів у разі вживання законодавцем у кримінальному законі приписів із бланкетною диспозицією. Так, якщо у диспозиції статті йдеться про незаконність певних дій, то необов'язковим є скерування саме до законів. Така обов'язковість може бути у разі вживання наступних словосполучень: *«встановленого законом»*, як-от у ст. 143, ч. 4 ст. 157, ч. 1 ст. 158-2, ч. 1 ст. 159-1, ст. 166, ч. 1 ст. 175 КК України та ін.; *«якщо законом передбачено»*, як у ч. 2 ст. 202 КК України; *«заборонені законом»*, як у ч. 1 ст. 228 КК України; *«згідно з законом»*, як у ч. 1 ст. 233 КК України; *«не передбачених законом»*, як у ч. 1 ст. 260 КК України; *«без передбаченого законом»*, як зазначено у ч. 1 ст. 263, ч. 1 ст. 265 КК України; *«охоронюваному законом»* ч. 2 ст. 359, ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 377 КК України. У разі ж вживання поняття «незаконні дії», або відсутності відповідного закону слід звернутись до нормативно-правових актів чи підзаконних нормативно-правових актів. Наприклад, щоб правильно витлумачити ст. 216 КК України щодо поняття «незаконні дії» слід звернутись до Положення про виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного податку та маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2010 року № 1251 та Положення про порядок виробництва, зберігання, продажу контрольних марок та маркування примірників

аудіовізуальних творів чи фонограм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2000 року № 1555.

Крім цього, у нормах кримінального закону, зокрема в його Загальній частині, наявна вказівка на використання положень міжнародних договорів (ч. 5 ст. 3; ч. 4 ст. 6; ч. 1 ст. 7; ст. 8.; ч. 2, 3 ст. 10), Закону України «Про амністію» (ч. 1 ст. 44, ч. 1 ст. 74, ст. 85), інших законів (ч. 1 ст. 43;), акта помилування (ч. 1 ст. 44, ч. 1 ст. 74, ст. 85). Також наявні чіткі вказівки на необхідність використання положень конкретних галузей законодавства, зокрема адміністративного. Так, в ч. 2 ст. 78, ч. 5 ст. 79, ч. 5 ст. 83 йдеться про адміністративні стягнення, що скеровує до адміністративного законодавства.

Найбільш проблематичним є встановлення системних зв'язків приписів кримінального закону, що стосується охорони відносин у сфері господарської діяльності, оскільки вони регламентуються розгалуженою системою нормативно-правових актів, прийнятих державними органами влади різних рівнів [3, с. 24].

Висновки. Таким чином, можемо запропонувати такі правила системного тлумачення кримінального закону, які базуються на основі законів формальної логіки:

– якщо у законодавчому акті, який пов'язаний із кримінальним законом системними зв'язками, зазначено, що певні терміни, які використовуються у ньому, тлумачаться таким чином тільки тут, то застосувати їх у цьому ж значенні до кримінального закону не можна;

– якщо у КК України чітко вказано на необхідність використання зв'язку із певним нормативно-правовим актом, то слід скористатися саме цим актом, а не іншим, хоч він і перебуває у зв'язку з цією нормою.

Водночас варто зауважити, що ці правила сформульовано на основі положень лише двох із законів формальної логіки, тому дана тема потребує подальших досліджень у цьому напрямі.

1. Андрушко П. Законодавча техніка нового Кримінального кодексу / П. Андрушко // Нова політика. – 2001. – № 5. – С. 10–13.

2. Белокуров О.В. Пределы толкования уголовного закона / О.В. Белокуров // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы: материалы 11-ой Международной научно-практической конференции, состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 30–31 мая 2002 г. – М.: ЛексЭст, 2003. – С. 175–180.

3. Берзін П.С. Поняття «незаконне використання» у статті 229 Кримінального кодексу України (проблеми визначення та тлумачення) / П.С. Берзін // Законодавство України: науково-практичні коментарі. – 2003. – № 4. – С. 20–41.

4. Вопленко Н.Н. Ошибки в правоприменении: понятие и виды / Н.Н. Вопленко // Советское государство и право. – 1981. – № 4. – С. 38–46.
5. Гаухман Л. Нужен новый УК РФ / Л. Гаухман // Законность. – 1998. – № 7 (765). – С. 22–25.
6. Герасимова И.А. Психология познания и эпистемическая логика / И.А. Герасимова // Логика, психология и семиотика: аспекты взаимодействия: сб. науч. тр. / отв. ред. Б.А. Парахонский. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 20–28.
7. Гришук В.К. Вибрані наукові праці / В.К. Гришук. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 824 с.
8. Жалинский А.Э. О соотношении уголовного и гражданского права в сфере экономики / А.Э. Жалинский // Государство и право. – 1999. – № 12. – С. 47–52
9. Ивин А.А. По законам логики / А.А. Ивин. – М.: Мол. гвардия, 1983. – 208 с.
10. Кармишева Н.В. Логіка: посібник для студентів-правників / Н.В. Кармишева. – Львів: ПАІС, 2000. – 252 с.
11. Кісілюк Є. Встановлення оціночних понять при кваліфікації злочинів / Є. Кісілюк // Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – С. 102–105.
12. Ковалев М.И. О технике уголовного законодательства / М.И. Ковалев // Правоведение. – 1962. – № 3. – С. 142–146.
13. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик, Л.М. Горбунова, М.О. Теплоук, Л.В. Гульченко, В.І. Риндюк; за заг. ред. О.І. Ющика. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 208 с.
14. Козаченко И.А. Язык – душа и совесть уголовного закона / И.А. Козаченко // Правоведение. – 2003. – № 2 (247). – С. 109–116.
15. Козлов А.П. Понятие преступления / А.П. Козлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 819 с.
16. Козявин А.А. Социальное назначение и функции уголовного судопроизводства: монография / А.А. Козявин. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 272 с.
17. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 № 2341-III (із змінами і доповненнями) / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
18. Кругликов Л.Л. Унификация в уголовном праве / Л.Л. Кругликов, Л.Е. Смирнова. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 312 с.
19. Мінаєв М. Деякі логіко-граматичні особливості формулювання диспозиції статті 204 Кримінального кодексу України та їх вплив на кримінально-правову кваліфікацію / М. Мінаєв // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 1. – С. 84–88.
20. Новый словарь украинської мови: в 3 т. / В. Яременко, О. Сліпущо. – Видання друге, виправлене. – К.: Аконтіт, 2003. – Т. 3: П–Я. – 864 с.

21. Новий словник української мови: в 3 т. / В. Яременко, О. Сліпушко. – Видання друге, виправлене. – К.: Аконіт, 2003. – Т. 2: К–П. – 928 с.
22. Науковий коментар Кримінального кодексу України / проф. М.Й. Коржанський. – К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
23. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: А.С.К., 2003. – 976 с.
24. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 4-те вид., переробл. та доповн. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.
25. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-ге вид., перероб. та доп. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. – Т. 1. – 964 с.
26. Паньонко І. Тлумачення протиправних діянь: семантико-правовий аспект / І. Паньонко // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – С. 158–161.
27. Петров Ю.А. Азбука логичного мислення / Ю.А. Перов. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 103 с.
28. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей: монография / Н.И. Пикуров. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. – 220 с.
29. Тофтул М.Г. Логіка: посібник для студ. вищ. навч. закл. / М.Г. Тофтул. – К.: Академія, 2003. – 368 с.
30. Український Радянський Енциклопедичний словник: в 3 т. / А.В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – 2-ге вид. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 2. – 736 с.
31. Український Радянський Енциклопедичний словник: в 3 т. / А.В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – 2-ге вид. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 3. – 736 с.
32. Хижняк С.П. Терминология права, терминологические словари и принципы их составления / С.П. Хижняк // Правоведение. – 1994. – № 3. – С. 96–98.
33. Хоменко І.В. Логіка – юристам: підручник / І.В. Хоменко. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 392 с.
34. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (із змінами і доповненнями) / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
35. Челпанов Г.И. Учебник логики / Г.И. Челпанов. – М.: Государственное издательство политической литературы «ОГИЗ», 1946. – 159 с.
36. Черданцев А.Ф. Вопросы толкования советского права / А.Ф. Черданцев. – Свердловск: Свердловский юридический институт, 1972. – 191 с.
37. Черданцев А.Ф. Гносеологическая природа толкования права / А.Ф. Черданцев // Советское государство и право. – 1972. – № 10. – С. 105–109.
38. Чкнаверянц А.А. Закон тождества (Ист.-лит. очерк) / А.А. Чкнаверянц. – М.: Высш. школа, 1961. – 100 с.

Коханюк Т.С. Законы формальной логики в правилах системного толкования уголовного закона (закон тождества и закон достаточного основания)

Рассмотрены правила системного толкования уголовного закона Украины, которые можно сформулировать на основании отдельных законов формальной логики.

Ключевые слова: *правила системного толкования уголовного закона, законы формальной логики, закон тождества, закон достаточного основания.*

Kohanyuk T.S. The Laws of Formal Logic in the Rules of System Interpretation of the Criminal Law (Identity Law and the Law of Sufficient Reason)

The rules of Ukraine's criminal law system interpretation, which can be formulated on the basis of certain laws of formal logic, are considered.

Key words: *the criminal law system interpretation rules, laws of formal logic, the law of identity, the law of sufficient reason.*

Стаття надійшла 13 січня 2013 р.

УДК 343.222

Л.В. Павлик

**ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАСОБІВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Аналізуються запропоновані науковцями терміни для позначення засобів диференціації кримінальної відповідальності та дається визначення власне цього поняття. Досліджуються різновиди засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Ключові слова: *засоби диференціації кримінальної відповідальності, види засобів диференціації кримінальної відповідальності.*

Постановка проблеми. Безперечно, що одним із перспективних напрямів вдосконалення Кримінального кодексу є диференціація кримінальної відповідальності. Однак, в наукових колах немає єдності ані щодо розуміння суті цього процесу, ані щодо виокремлення кола засобів, за допомогою яких здійснюється диференціація. До того ж науковці пропонують різні терміни щодо їх позначення, як наприклад, «засоби», «способи», «шляхи», «критерії». Видається, що така ситуація